

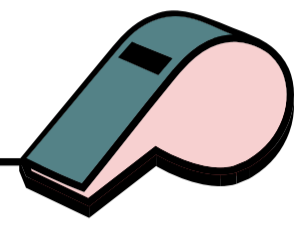

בעולם דמוקרטי מוענקות חירויות יסוד לכלל האזרחים. הזכות לחירות קובעת כי זכותו של כל אדם לחופש פעולה ולחופש בחירה לעשות ולנהוג כראות עיניו. זכות זו נובעת מההכרה בעובדה שהאדם הוא יצור תבוני, אוטונומי, אחראי על גופו ועל חייו. לאור זאת, כל אזרח רשאי לבחור את דעותיו, מעשיו ודרכיו. מהזכות לחירות נגזרות חירויות שונות: חירות המחשבה והדעה, חופש המצפון, חופש הביטוי, חופש הדת, חופש העיסוק, חופש התנועה וחופש ההתאגדות – כל אלה הן חירויות טבעיות השייכות לכל אדם ואינן מוענקות על ידי שלטון כזה או אחר.

הבחירות שאדם עושה נוגעות בשני מישורים של חייו: א. החיים האישיים – שבמסגרתם רשאי אדם לבחור את סגנון חייו, מנהיגו, חבריו, עיסוקיו ועוד; ב. החיים האזרחיים – שבמסגרתם רשאי אדם לבחור את עמדותיו הפוליטיות ואת פעילותו הציבורית. עם זאת, בחירותיו של האזרח נתונות למגבלות החוק. אין אפשרות לממש באופן מוחלט ומלא את החירויות והבחירות של בני האדם, כי פעמים רבות מימוש זכות של פרט אחד עלולה להתנגש במימוש זכות של פרט אחר. לכן יש צורך לתחום את סמכותו של השלטון ומצד שני להגביל את חירותו של האזרח במדינה, ולאפשר רק מימוש חלקי של חירויות האדם ולא מימוש מוחלט. אם האדם יעבור על החוק הוא צפוי להישפט על פי דין, אך מנגד, תפקידו של החוק במדינה הדמוקרטית הוא להגן על אפשרות הבחירה של כל אזרח. (ולכן החוק אוסר מעשים שבהם אזרח אחד פוגע בחירותו של אזרח אחר).

מדוע בדמוקרטיה חשובה כל כך הענקת אפשרות הבחירה לאזרחים? ראשית, כפי שזכרנו ב'הצהרת זכויות האדם והאזרח' (צרפת – 1789): **"בני אדם נולדו והם חופשיים ושווים בזכויותיהם"**. כלומר, העולם הדמוקרטי מושתת על האמונה כי החירות הינה דבר השייך לכל אדם באשר הוא אדם, ולכן אין זה מן ראוי ליטול אותה ממנו שלא כדין. שנית, הדמוקרטיה מבוססת על כך שהמדינה למעשה שייכת לאזרחיה, ולכן חשוב להקנות לאזרחים את האפשרות להשפיע על עיצוב דרכה ודמותה, וזאת באמצעות השמעת דעותיהם ופעילותם הציבורית. בשיעור זה נלמד מקורות אחדים על אודות אפשרות הבחירה בשני המישורים גם יחד, ותחילה נפתח בתרגיל העוסק בבחירה האישית.

פעילות פתיחה

19 בספר הילדים של קרוקט ג'ונסון, "אהרון והעיפרון הסגול"

לצפייה

שאלות על הסיפור:

- מה מאפיין את הבחירות שעשה אהרון?
- מה לדעתכם הייתה הבחירה החשובה ביותר שעשה?
- האם כל הדברים שיצר אהרון עם העיפרון הסגול היו בחירה של ממש? הסבירו.

הוראות לתרגיל:

מתחלקים לשלוש, כל שלשה מקבלת שני דפי A3 ריקים ושני עפרונות סגולים. אחד מהשלושה מתנדב להיות "הבוס" והשניים האחרים הם "הציירים". התרגיל מתבצע בשני שלבים. בשלב הראשון "הבוס" אומר ל"ציירים": "יש לכם דקה לצייר על הדף מה שאתם רוצים". הוא גם האחראי למדידת הזמן ולביצוע המשימה על ידם.

לקראת השלב השני הופכים את הדפים אל צדם החלק, ו"הבוס" אומר ל"ציירים": "עכשיו יש לכם דקה לצייר בדיוק מה שאומר לכם". "הבוס" מודד דקה ובה הוא מעלה נושאים שונים לציור לפי בחירתו, ונותן לציירים הוראות מדויקות מה בדיוק לצייר בכל רגע, תוך שהוא מקפיד על ביצוע מדויק של הוראותיו.

שאלות לדיון על התרגיל:

- שתפו בחוויה שלכם (ה"ציירים" ו"הבוס") מהשלב השני לעומת השלב הראשון.
- איפה נהניתם יותר? האם הרגשתם קושי ובמה?
- נסו למצוא חיבורים בין החוויות שלכם בתרגיל לבין אפשרות הבחירה הניתנת או לא ניתנת לכם בחיים האישיים.

הזמנה לבית מדרש

בחירה אישית מול טובת הכלל

בדברי מיל ראינו כי הבחירה האישית הינה עיקרון חשוב, אך יש להגבילה כאשר אנשים אחרים נזקקים על ידה. כיצד נדע מתי הנזק שנעשה לאחרים הוא אכן כזה המצדיק איסור על עשיית מעשה מסוים בידי הפרט? האם תמיד פשוט כל כך לקבוע זאת? משל חז"ל, המצוי בספר **מדרש ויקרא רבה** (שנכתב בארץ ישראל במאה ה-5), מציע לנו דימוי שיכול אולי לסייע לנו בהבחנה זו:

|| משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה. נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו.

אמרו לו חבריו: מה אתה יושב ועושה?

אמר להם: מה אכפת לכם? לא תחזי אני קודח?

אמרו לו: שהמים עולין ומציפיין עלינו את הספינה.

ויקרא רבה, פרשה ד, דרשה ו

שאלות לדיון:

- כתבו הסבר לאיש הקודח תחתיו מהם הדברים אשר מותר לו לעשות בספינה מרצונו החופשי ומה הם הדברים האסורים עליו, ומדוע.
- אם המדינה הדמוקרטית היא הנמשל כאן, אילו דברים צריכים להיחשב לדעתכם כ"קידוח בספינה"?
- האם כל דבר שאדם בוחר לעשות ומפריע לאנשים אחרים או מעורר בהם פחד צריך להיחשב כ"קידוח בספינה"? הביאו כדוגמה שני מקרים: אחד הנחשב כ"קידוח בספינה" ואחד שלא נחשב כן. הסבירו את בחירותיכם.

בחירה אישית כעיקרון של הסדר החברתי

נתבונן באפשרות הבחירה מתוך הסתכלות חברתית. איך צריכה להיראות חברה שבה לכל האזרחים ניתן חופש הבחירה? האין זה מערער את הסדר החברתי? כיצד ניתן להגדיר בחברה כזו מה מותר ומה אסור לעשות? עם שאלות חשובות אלה התמודד הפילוסוף האנגלי ג'ון סטיוארט מיל (1806–1873) שעה שכתב את ספרו "על החירות":

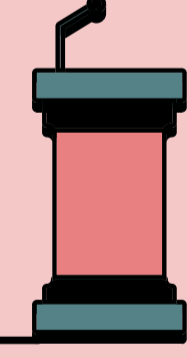
|| העיקרון שלנו דורש שיהא האדם חופשי בטעמו ובבחירת משלו; ידו, שהיתה לו הרשות לתכנן את תוכנית חייו באופן המתאים לאופיו, ולעשות את הכול כאוות נפשו, ובלבד שיקבל על עצמו את כל העולל לצאת ממעשיו; וששאר הבריות לא יפריעו בעדו, כל זמן שאינם ניזקים על ידי מעשיו, ולו גם תיראה התנהגותו בעיניהם כטיפושית, כעייקשת או כפושעת.

ג'ון סטיוארט מיל, על החירות, 1858

שאלות לדיון:

- מהם שני התנאים המגבילים שמציב ג'ון סטיוארט מיל לחירות האישית? בחרו אחד מהם והסבירו אותו באמצעות דוגמה.
- תנאים אלה הוצבו כדי למנוע מצב כלשהו. איזה מצב הם באו למנוע? וכיצד יש למנוע זאת?
- חישובו על שאלה שניתן לשאול את ג'ון סטיוארט מיל והיא תאתגר את תפיסתו. מה לדעתכם הוא היה עונה לשאלתכם?

פעילות סיכום: האם זכותם של אזרחים השונים ממני לבחור?

ישראל היא מדינה דמוקרטית המעניקה חירויות יסוד לכלל אזרחיה. אך האם אזרחים מקבלים את העיקרון הזה גם ביחס לאזרחים השונים מהם? כדי לבדוק שאלה זו נערך סקר כיתתי ובו נתמקד בשלושה תחומים של בחירה: בחירה בנושאי דת, בחירה בנושאים פוליטיים והעדפה מינית. כל אחד צריך לאסוף מלפחות שלושה אזרחים (היכולים להיות גם מבני משפחת) תשובה על השאלה הבאה:

• " בשלושת התחומים הבאים: דת, פוליטיקה והעדפה מינית, האם לדעתך יש לאפשר בחירה מוחלטת לאזרחים, או שישנם דברים שצריך לאסור אותם בתחומים אלה? ואם כן, מהם הדברים שצריך לאסור לדעתך ומדוע?"

בשלב השני, נאסוף את התשובות שהתקבלו ונבדוק:

- לגבי כל אחד מהתחומים, מהם הדברים שהנשאלים טענו שיש לאסור אותם ומדוע?

בשלב שלישי נערך דיון, האם הנשאלים מקבלים את עיקרון זכות הבחירה החופשית גם לגבי אזרחים השונים מהם (במגבלות "משל הספינה") או שהם שוללים אותה?

מאמר דעה

בחירה / מירב בדיחי

המונח 'בחירה' מניח כי ישנה יותר מאפשרות אחת הניצבת בפנינו כבני אדם בצומתי החלטה שונים, וכי יש לנו היכולת להבחין בין האפשרויות ולהכריע מהי הבחירה הנכונה והטובה עבורנו. המונח 'בחירה חופשית' קובע כערך את יכולתו של כל אדם לבחור על פי שיקול דעתו ותפיסתו, ואף דורש מאיתנו לכבד גם את מי שבחירתו שונה משלנו. חברה דמוקרטית מאמינה בהכרעת הרוב ותלויה בו, כפי שהיא משתקפת בבחירתם החופשית של כל אחת ואחד מחבריה.

גם המסורת היהודית מלמדת כי למעשי האדם אין ערך, אם אין בידו היכולת לבחור באופן חופשי את דרכו ופעולותיו. כך כותב הרמב"ם בהלכות תשובה: "אבל נדע בלא ספק, שמעוהר האדם ביד האדם ואין הקב"ה מושכו (מאלץ אותו) ולא גוזר עליו לעשות כך [...]. ומפני זה נאמר בנבואה (בספרי הנביאים) שדנים את האדם על מעשיו – כפי מעשיו: אם טוב ואם רע!"

כאשת חינוך אני מאמינה כי בחירה חופשית מתחילה בחינוך. בעיניי, על ערך זה יש לבסס את הלמידה ואילו יש להפנות את מאמצי החינוך. חז"ל לימדו אותנו שאלה לומד רק כשהוא בוחר: "כי אם בתורת ה' חסצו" – פריש (פירש, הסביר) רבו ואמר: אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ" (בבלי, מסכת עבודה זרה, דף טו). לבחירה חופשית חייבת להיות רצון ובחירה של הלומד ללמוד, ומתוך אמונה שלו צוותי החינוך ביכולתם של הילדים ותלמידי לבחור עבור עצמם את החירות הנכונות.

לתפיסה זו יש השלכות גם על מסגרות החינוך ובתי הספר. עליהם לפתח פנמי התלמידים והתלמידות לבחירה, להנחות אותם בהתנסות ותרגול של תהליכי הבחירה, להקנות להם כלים שיאפשרו להם לזהות את מגוון האפשרויות הניצבות בפניהם, ולהתאים אותן לאופיים ולדרכם הייחודית והמיוחדת.

חינוך של דור שמעריך בחירה חופשית ויודע לבחור את דרכו בְּשׁוֹם שכל, יביטח לנו חברה יהודית ודמוקרטית, המכבדת את כל חבריה.

מירב בדיחי היא מנהלת מדרשיית הבנות של תיכון הרטמן

